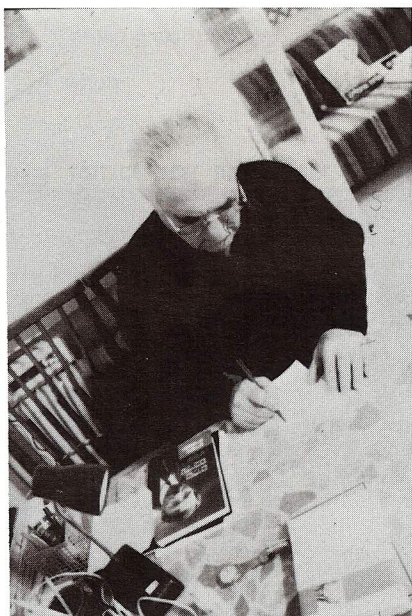

המפתח לכספת

יוסל בירשטיין

צילום: ערן רותם אריה אהרוני

פסל את הרומן "מהתלת-הדם" אף כי הוא עצמו, דוקטור אליאשב, הודה והתוודה כי לא קרא את הרומן, וכי פסל אותו על סמך שמועה בלבד. גישה מוכרת למדי גם בימינו. עד עצם היום הזה מתהלכים בארצנו נטורי-עברית השופכים זעמם על לשון היידיש. אריה אהרוני עוד בשנות השישים השתחרר מהגניף הזה ואולי מלכתחילה לא היה נגוע בו. הוא התחיל את מלאכת התרגום שלו בקול דממה דקה. כעת, עם סיום המלאכה, ראוי שנלך לקראתו עם תופים וחצוצרות. עם קום המדינה קמו גם רשויות שונות כדי לשמור על כל פרח יפהפה בארץ ועל כל ציפור נדירה בשמים. ולשון היידיש איננה פרח? איננה ציפור נדירה? העם, אחרי החורבן של יהדות אירופה, מצא את נחלתו. לשון היידיש שנרצחה בתנאי ובשריפה, מה יהיה עליה? נשמעים כבר בארץ ציוצים של התעוררות-מה להכיר את הציפור הנדירה הזאת. נוסעים עוד למחנות השמדה לדרוש על המתים אבל צומחים כבר סקרנים הרוצים לדעת איך חיו אלה שמתו. ולכן אני שולח לאריה אהרוני את ברכותי על שהחזיר לנו את כל שלום עליכם בעברית ואולי מלאכת התרגום שלו היא קול המבשר של תחילת התקומה ללשון היידיש.

המלאכה יותר משלושים שנה. על פני השטח נשמע הסיפור כאילו אין כאן אלא יד המקרה. בנוסח שלום עליכם הרי לכם עוד מעשיה.

בשנות החמישים הצטרפה לקיבוץ בית-אלפא משוררת יידיש נפלאה, בת תשע-עשרה, ילידת ארה"ב - רחל פישמן. אביה של רחל, פעיל תרבות היידיש בארה"ב, בא לבקר אותה, פגש את אריה אהרוני ושמע ממנו שהוא יודע יידיש. כשהוא חזר הביתה שלח לאהרוני את כל כתבי שלום עליכם ביידיש. פתח אהרוני את הספר 'מנחם-מנדל', עלעל בו והתעכב לשניה כדי לראות מה אומרת אמא של שיינע-שיינדל, אשתו של מנחם-מנדל. האם אומרת: 'שלח על ידי החתול משלוח מנות'. במקור: 'געשיקט דורך דער קאץ שלח-מנות'. פתגם סתמי כביכול. הלך אהרוני אצל י.ד. ברקוביץ, המתרגם הקאנוני של 'כתבי שלום עליכם', לראות איך יושב אותו פסוק על שפתי האם של שיינע-שיינדל בעברית. מצא אהרוני שאצל ברקוביץ אומרת האם: איזהו שוטה? המאבד כל מה שנותנים לו. וכך נולד העניין של אהרוני בכתבי המקור של שלום עליכם. שלום עליכם הינו נסיך בספרות שלנו, הן ביידיש והן בעברית. נכנס אריה אהרוני להיכלו של הנסיך, מצא את המפתח לכספת וגילה אוצרות גנוזים. כמחצית ממה שכתב שלום עליכם לא כונס בכל הסדרות הקודמות של 'כל כתבי שלום עליכם', לא ביידיש ולא בעברית. שלושה רומנים גדולים, שכתב בעשור האחרון לחייו, נפסלו על-ידי פרנסי הספרות בני זמנו, ומן הסתם גם על-ידי פרנסי הספרות של זמננו: "המבול", "כוכבים תועים" ו"מהתלת-הדם". מדוע נפסלו הרומנים? אולי עניין של אופנה, קינאה, ואולי סתם התנשאות. בספר "מכתבים של שלום עליכם" (1879-1916), מצאתי מכתב שכתב שלום עליכם לדוקטור אליאשב, מבקר ידוע בן זמנו, שכיניו הספרותי הוא 'בעל-מחשבות'. במכתב (עמ' 550) שואל שלום עליכם את המבקר מדוע

נדלי מוכר ספרים סבר כל ימיו שאצל העם היהודי אין ילדות. נער בעודו תינוק כבר יהודי זקן קטן. בא שלום עליכם וגילה את מוטל בן פייסי השובב המכריז בפני עם ועדה ביידיש: "מיר איז גוט איך בין א יתום". מה עשה י.ד. ברקוביץ להכרזה זו בעברית? הוא חשש כנראה שלשון העברית אינה סובלת שובבנות, השיל מוטל הקונדס את השובבות והפך אותו שוב ליהודי זקן-קטן ושם בפיו מונח של צדיק המקבל על עצמו את דין ההשגחה:

"אשרי", כך אומר מוטל כאילו זה עתה סיים את התפילה הפותחת במלים 'אשרי יושבי ביתך' הנאמרת שלוש פעמים ביום. מה רע למשל ב-'טוב לי אני יתום'?

בא אריה אהרוני, משחרר את מוטל מהצדקנות של אותה תקופה והוא מכריז בפני עם ועדה בעברית:

"יופי לי אני יתום", ומוטל נושם לרווחה. יש שוני בפגישה בין יידיש לעברית לבין תרגום מלשון של עם אחר. דורות רבים הלכו שתי השפות יד ביד דרך תרגום סיפורי התורה לעברי-טייטש, יידיש, ואף כי המקצב והצלילים שונים זה מזה, העבר שלהן והמקור הוא אחד. ולכן ניתן לראות את שתי הלשונות, מעבר לזמן ולמרחב, כשתי שכבות גיאולוגיות, כל אחת בעומק שונה, אבל האתר הוא אחד - הזיכרון והנלווה אליו. כשמוטל מסביר כיצד מונעים מן השיניים את הקהות, כשרוצים לאכול פירות בוסר גנובים, העברית שבפיו מצטלצלת לא פחות מהמקור: לזרות מלח על השיניים ולהחזיק את הפה פתוח חצי שעה.

שמונה עשר כרכים של כל כתבי שלום עליכם. מפעל חיים. כיצד זה התחיל? איך באמת קם לו יום אחד חבר קיבוץ בית-אלפא, חניך תנועת השומר הצעיר, שמעולם לא נחשדה באהדת-יתר ללשון היידיש והתרבות הנלווית אליה, ונוטל על עצמו שליחות לא קלה: להקדיש את ימיו לתרגום כל כתבי שלום עליכם. ואהרוני שקד על